

Una aproximació a l'economia de la Segarra (1970-1992): importància i limitacions d'un procés de transformació econòmica¹

RAMON RAMON I MUÑOZ
Universitat de Barcelona

Introducció

Darrerament, l'economia de la Segarra ha experimentat unes transformacions tan transcendents com insuficients. Transcendents perquè han modificat la fesonomia econòmica de la comarca. Insuficients perquè, segons les dades de renda familiar disponible per càpita, no han aconseguit allunyar la comarca de la Catalunya pobre.

El que s'exposa a continuació és una anàlisi, encara molt genèrica i esquemàtica, d'alguns dels canvis més significatius de l'economia de la Segarra entre 1970 i 1992.

1. Una versió preliminar i molt més reduïda d'aquest treball ha estat publicada a *Ressò de Ponent. Revista de l'Ateneu Popular de Ponent*, Lleida, núm. 129, maig de 1995, pp. 26-31.

D'una comarca eminentment agrària a una comarca majoritàriament industrial

Durant molts segles, i fins a mitjan dècada de 1970, l'agricultura ha estat la principal font de riquesa de la Segarra i l'ocupació fonamental dels seus habitants. Aquesta situació ha canviat. En el darrer quart de segle, la Segarra ha passat d'ésser una comarca eminentment agrària a esdevenir majoritàriament industrial.

Les xifres que s'exposen en els quadres 1 i 2 són prou clares sobre aquest fet. El 1970, l'agricultura i la ramaderia ocupaven el 42,1 % de la població activa de la comarca, mentre que la indústria i la construcció n'ocupaven el 33,2 %. Vint-i-un anys després, el sector primari només podia donar feina al 19,4 % dels actius comarcals. En canvi, el sector secundari, amb la indústria al capdavant, ja ocupava el 46,5 % de tots els treballadors de la comarca. Esperonat pel dinamisme industrial, el sector terciari ha passat de donar feina al 24,5 % dels treballadors segarrencs el 1970 a donar-ne al 34 % el 1991, un creixement molt vigorós, però menor a l'experimentat pel sector secundari, en conjunt, i pel manufacturer, en particular.

La comparació de l'estructura econòmica de la Segarra amb la de Lleida o Catalunya no fa sinó confirmar "l'aposta industrialista" de la comarca. A Catalunya, la participació de la indústria en la població activa ha disminuït més de 7 punts entre 1970 i 1991. A Lleida, ha augmentat poc més d'1,5 punts. A la Segarra, s'ha incrementat gairebé 12 punts! El 1991, el percentatge de treballadors ocupats a la indústria segarenca era comparativament similar al de la mitjana catalana i superior al de la mitjana lleidatana. El mateix any, el sector manufacturer generava el 32,0 % del Producte Interior Brut (PIB) català, el 29,7 % del PIB lleidatà, i el 53,85 % del PIB segarenc!

No cal insistir-hi més. La indústria ha acabat ocupant un paper central en l'economia de la Segarra. L'agricultura, en canvi, ha abandonat el protagonisme històric que, fins a dècades ben recents, havia tingut a la comarca. Però més que constatar uns fets convé interrogar-se sobre les causes d'aquesta transformació de la base

econòmica comarcal. Sens dubte, l'economia de la Segarra no ha estat aliena als canvis experimentats per l'economia catalana i espanyola.

Quadre 1. La població activa (1970 i 1991) i el Producte Interior Brut (1991) per sectors econòmics a la Segarra, Lleida i Catalunya. En percentatges sobre el total.

Sectors econòmics	Població Activa(a)						Producte Interior Brut 1991(b)		
	Segarra		Lleida		Catalunya		Segarra	Lleida	Catalunya
	1970	1991	1970	1991	1970	1991			
PRIMARI	42,1	19,4	38,4	20,0	8,6	3,7	6,9	7,2	1,8
SECUNDARI	33,2	46,5	29,7	32,8	55,3	44,4	61,3	39,6	40,5
Indústria	26,8	38,6	20,2	21,6	44,2	36,2	53,9	29,7	32,0
Construcció	6,4	7,9	9,5	11,2	11,1	8,2	7,4	9,9	8,5
TERCIARI	24,7	34,1	31,9	47,2	36,1	51,9	31,8	53,2	57,7
TOTAL	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Notes: (a) En les dades de 1970 no s'ha comptabilitzat la població activa que no especifica la seva activitat. Les dades de 1991 es refereixen a la població ocupada; (b) El PIB de Lleida inclou els municipis no lleidatans de la Cerdanya. Fonts: CONSORCI D'INFORMACIÓ I DOCUMENTACIÓ DE CATALUNYA, *Tabulación del Censo de Población de 1970*. Barcelona, s.a.; INSTITUTO NACIONAL DE ESTADISTICA, *Censo de la población de España (...) de 1970. Provincia de Lérida. Tomo II-25*. Madrid, 1973; INSTITUT D'ESTADÍSTICA DE CATALUNYA, *Cens de població, 1991. Volum 16. Localització de l'ocupació laboral. Dades comarcals i municipals*. Barcelona, 1994; INSTITUTO NACIONAL DE ESTADÍSTICA, *Censo de la Población de 1991. Tomo II. Resultados Autonómicos y provinciales. Cataluña*. Madrid, 1995; CAIXA DE CATALUNYA, *Catalunya Comarcal. Anuari econòmic, 1994*. Barcelona, 1994.

Quadre 2. La població activa per sectors econòmics a la Segarra, 1970-1991

Anys (a)	Primari		Secundari						Serveis		Total	
	Pobl.	%	Indústria		Construcció		Total		Pobl.	%	Pobl.	%
			Pobl.	%	Pobl.	%	Pobl.	%				
1970	2.731	42,1	1.739	26,8	413	6,4	2.152	33,2	1.607	24,8	6.490	100,0
1975	2.267	32,9	2.241	32,5	460	6,7	2.701	39,2	1.781	25,8	6.893	100,0
1981	1.735	28,5	1.887	31,0	540	8,9	2.427	39,9	1.852	30,4	6.088	100,0
1986	1.460	25,7	1.554	27,4	347	6,1	1.901	33,5	1.762	31,1	5.675	100,0
1991	1.276	19,4	2.546	38,7	520	7,9	3.066	46,5	2.246	34,1	6.588	100,0

Notes: (a) Les dades de 1991 es refereixen a la població ocupada. Fonts: CONSORCI D'INFORMACIÓ I DOCUMENTACIÓ DE CATALUNYA, *Tabulació del Censo de Población de 1970*. Barcelona, s.a; GENERALITAT DE CATALUNYA. SERVEI DE PLANIFICACIÓ TERRITORIAL, *Estructura i dinàmica de l'ocupació sectorial a Catalunya, 1975-1981-1986. Volum II*. Barcelona, 1986; INSTITUT D'ESTADÍSTICA DE CATALUNYA, *Cens de població, 1991. Volum 16. Localització de l'ocupació laboral. Dades comarcals i municipals*. Barcelona, 1994.

Entre 1970 i 1992, el sector agrari segarrenc - i català- ha hagut de fer front, almenys, a dues situacions clarament adverses. Per una part, els pagesos han vist com la demanda d'aliments -i per tant dels productes de la terra- ha tingut, en termes percentuals, una tendència clarament decreixent². Per l'altra, els agricultors han patit una important pèrdua de la seva capacitat adquisitiva, com a conseqüència de la desfavorable evolució dels preus relatius dels productes agraris. L'ingrés a la Comunitat Econòmica Europea (CEE) tampoc ha ajudat a capgirar aquesta situació, sinó més aviat el contrari³. Tot plegat, ha provocat problemes de viabilitat econòmica en moltes explotacions i ha acabat generant un abandonament progressiu de l'activitat agrària. A Catalunya, el nombre d'ocupats en el sector agrari ha disminuït a una taxa anual acumulativa del 3,24 % entre 1970 i 1991. A Lleida ho ha fet a una taxa del 2,88 %. A la Segarra el descens ha estat del 3,52 % anual. Durant algunes etapes, la possibilitat de trobar feina en el sector industrial ha estimulat, finalment, l'abandonament de la terra.

L'agricultura comarcal ha tingut, amb més o menys intensitat segons el període, una trajectòria clarament descendent entre els anys 1970 i 1991. La indústria segarrena, en canvi, ha travessat tres fases perfectament identificables, coincidents amb la marxa de l'economia del país (vegeu l'evolució de la població activa industrial en el quadre 2)⁴. Fins a 1975 ha experimentat un creixement destacadíssim. Entre 1975 i

2. El 1968, el consum alimentari mitjà d'un espanyol representava el 44 % del seu consum total. El 1985, només representava el 30,1 %. Els transformats tradicionals (pa, farines, vi o oli) han estat els més afectats per aquest descens. ABAD BALBOA, C.; GARCÍA DELGADO, J.L., "La agricultura y la alimentación: una nueva etapa de cambio estructural", dins GARCÍA DELGADO, J.L. (dir.), *Economía española de la transición y la democracia*. Madrid, 1990, pág. 127.

3. Entre 1973 i 1985, la capacitat adquisitiva de la renda agrària espanyola va disminuir un 30 %. En aquest període, l'índex de preus percebuts pels agricultors va créixer menys que l'índex dels preus que els pagesos van haver de pagar per adquirir els inputs necessaris i menys encara que l'índex de preus al consum. ABAD BALBOA, C.; GARCÍA DELGADO, J.L., "La agricultura...", op. cit., pág. 142.

4. Les etapes que caracteritzen l'evolució de l'economia catalana, en general, i del sector industrial, en particular, són: a) des de principis de la dècada de 1960 fins a 1975: una etapa expansiva que es caracteritza per l'existència d'uns preus comparativament baixos dels factors productius (salari, cost del capital i energia) i un important dinamisme de la demanda interior i exterior; b) 1975-85: un període marcat per la crisi econòmica, l'augment dels preus de l'energia i les matèries primeres, l'encariment dels costos salarials i l'estancament de la demanda interior i exterior; c) 1985-1992, una fase d'expansió i recuperació de l'activitat productiva. TRULLÉN, J. "Características generales del modelo de crecimiento a partir del decenio 1960", dins PARELLADA, M. (dir.), *Estructura económica de Cataluña*. Barcelona, 1990, pág. 40-62; PETITBÓ, A.; BOSCH, J., "El sector industrial", dins PARELLADA, M. (dir.), *Estructura económica...*, op. cit., pág. 225-249; BOSCH, J.; SAEZ, J., "La evolución del sector industrial catalán, 1985-1990", *Economía Industrial*, Madrid, núm. 279-280, mayo-agosto, 1991, pág. 155-169.

1986 ha patit una fortíssima recessió. Des d'aquesta darrera data i fins a 1991 ha protagonitzat una etapa fortament expansiva. És en aquest període, quan la indústria esdevé majoritària a la comarca. En la base d'aquest darrer impuls industrialitzador cal situar-hi dues trajectòries ben definides. La primera s'ha de vincular amb l'exitosa evolució d'algunes empreses de capital comarcal establertes abans de 1975. La segona cal relacionar-la amb els profunds canvis que, des de la dècada de 1970, ha experimentat la indústria catalana. Sobre aquest darrer punt val la pena aturar-se.

Des de la crisi de la dècada de 1970, les empreses catalanes han experimentat una sèrie de transformacions tecnològiques i organitzatives que han portat com a conseqüència la difusió territorial de la indústria⁵. En aquesta dinàmica, les àrees de major concentració industrial han acabat perdent pes en relació a altres zones del Principat fins aleshores menys industrialitzades⁶. Bona part de la "industrialització" recent de la Segarra cal situar-la en aquesta dinàmica general. Sense una cosa no s'entén l'altra. En el procés de relocalització, nova localització o ampliació, les empreses han trobat en la Segarra bons estímuls per instal·lar-hi les seves plantes. L'existència de salaris baixos, una gens menyspreable tradició industrial a la comarca, unes bones comunicacions, la relativa proximitat als mercats de consum i la disponibilitat de sòl barat han estat els grans "trumfos" de la comarca. Una decidida política local d'atracció de la inversió també ha ajudat en aquest procés d'industrialització comarcal. En qualsevol cas, durant la segona meitat de la dècada de 1980 s'han instal·lat a la Segarra 13 noves empreses manufactureres, alguna d'elles de grans dimensions.

A la fi, ha estat durant el període 1986-1991 quan la Segarra ha experimentat una important expansió industrial, tant si es considera la inversió com si s'analitza l'evolució de l'ocupació industrial. Pel que fa a la inversió, l'ascens ha estat espectacular en relació a períodes precedents però també en relació a les inversions de Lleida o de Catalunya

5. COSTA, M.T., "La organización industrial en el territorio. Descentralización productiva i economías externas", dins PARELLADA, M. (dir.), *Estructura econòmica...*, op. cit., pàg. 251-278.

6. COSTA, A.; GÜELL, X.; PARELLADA, M., "Economia i territori: vers un model de creixement equilibrat?", *Revista Econòmica de Catalunya*, Barcelona, núm. 13, gener-abril, 1990, pàg. 107-121.

(vegeu quadre 3). Quant a l'ocupació, és precisament en el període 1986-91 quan l'evolució de la població activa industrial atura la seva tendència decreixent i inicia una trajectòria fortament alcista (vegeu quadre 2).

Sense desmerèixer l'aportació de les empreses ja existents, les noves plantes industrials arribades darrerament han jugat un paper de primer ordre en la dinamització industrial de la Segarra. Malgrat que encara no dispo de suficients dades, la inversió d'aquestes noves empreses segurament ha superat el 50 % de tota la inversió industrial realitzada a la comarca durant el període 1986-1991. El mateix podriem dir quant a la creació de llocs de treball.

Quadre 3. La Inversió Industrial Registrada a la Segarra, 1970-1991⁷.

Període	(1)	(2)	(3)	(4)
1970-1978	1.268.461	100,0	2,8	0,1
1979-1985	1.047.174	86,5	3,4	0,2
1986-1991	4.169.001	328,7	11,8	1,1

Notes: (1) Inversió industrial registrada a la Segarra, en milers de ptes. de 1992; (2) Números Index d'(1), 1970-78=100; (3) Inversió industrial registrada a la Segarra com a percentatge de la inversió industrial registrada a Lleida; (4) Inversió industrial registrada a la Segarra com a percentatge de la inversió industrial registrada a Catalunya. Fonts: CAMBRA OFICIAL DE COMERÇ, INDÚSTRIA I NAVEGACIÓ DE BARCELONA, *Inversions industrials definitives, 1970-1988* (microfilms); "Evolució industrial. Noves indústries i ampliacions per comarques", *Revista d'Indústria*, Barcelona, núm. 1-20, 1988-1992.

Com és de suposar, l'efecte de la crisi industrial, l'evolució de la indústria de base comarcal o l'arribada de noves empreses han alterat l'estructura industrial existent a la comarca. Però només en part. Abans

7. Les fonts utilitzades per a reconstruir la inversió industrial presenten algunes limitacions. Per una part, no inclouen determinades inversions en indústries agràries, un sector molt important a la Segarra. Per l'altra, durant el període 1970-1985 no comptabilitzen les inversions inferiors a 1 milió de ptes. Finalment, entre 1986 i 1987 només contemplan les inversions superiors a 5 milions de ptes., i entre 1988 i 1991, només inclouen les superiors als 5 milions de ptes. en actiu fixe i als 2 milions en maquinària.

d'analitzar-ho amb més detall val la pena observar les transformacions que s'han produït en el sector agrari.

L'agricultura segarrenca: "ramaderització", "ordierització" i major vinculació a la indústria agroalimentària

Des de la crisi de l'agricultura tradicional, a començaments de la dècada de 1960, el sector agrari català -i el de la nostra comarca- es troba en una etapa clarament regressiva (pèrdua d'actius, disminució del nombre d'explotacions, etc.)⁸. Les crisis acostumen a comportar transformacions. Des de 1962 el nombre d'explotacions de la Segarra ha disminuït. Per contra, la seva grandària mitjana ha augmentat i s'ha produït un cert procés de concentració de les explotacions i de les parcel·les. Però no tot s'acaba aquí. Entre els anys seixanta i vuitanta, l'agricultura segarrenca, i la d'altres comarques de Lleida, ha deixat de banda la ramaderia d'autoconsum i la diversificació de conreus i s'ha fonamentat en el desenvolupament ramader, l'especialització agrícola i la creixent vinculació a la indústria alimentària⁹. La importància i el desenvolupament de les cooperatives -el cooperativisme¹⁰ també ha estat una resposta a la crisi- ha facilitat aquesta vinculació¹⁰. En qualsevol

8. García Delgado y Muñoz Ciudad han afirmat que des de finals del decenni de 1950 es produeix la crisi de l'agricultura tradicional "crisi de un modelo de producción rural cuya estabilidad (...) se sustentaba en la abundancia de fuerza de trabajo, con bajos salarios, y en la adecuación de los productos a las necesidades de un mercado poco extenso y diversificado en sus demandas alimenticias. Una política acompañante, centrada casi monográficamente en el apoyo a la producción triguera y fijando precios y medidas proteccionistas(...), propiciaba unos mínimos de renta para las explotaciones pequeñas, a la vez que facilitaba de beneficios sancionados para las grandes". L'èxode rural i l'encariment de la mà d'obra, els canvis en la renda i la demanda i, finalment, l'articulació d'una nova política agrària i la desaparició del proteccionisme blader expliquen la crisi d'aquest tipus d'agricultura. GARCÍA DELGADO, J.L. i MUÑOZ CIUDAD, C. "La agricultura: cambios estructurales en los últimos decenios", dins GARCÍA DELGADO, J.L. (dir), *España, economía*. Madrid, 1989, pàg. 119.

9. En relació a aquestes transformacions a la comarca de la Segarra i les comarques de Lleida vegeu PUJADAS, R.; SOLÉ, S., *L'economia de la Segarra. Especialització agrícola i desenvolupament ramader*, Barcelona, 1980, pàg. 63-99; GARCÍA, F., *La ramaderia a Lleida. El desenvolupament de la ramaderia industrial (1940-1993)*. Lleida, 1993, pàg. 59-122.

10. Segons F. García "entre 1960 i 1975, a Lleida es produeix un creixement espectacular de les cooperatives o el desenvolupament de les ja existents... Aquestes cooperatives són entitats que es dediquen a prestar serveis als socis i/o facilitar la comercialització i distribució dels productes agropecuaris (...). Els agricultors busquen en aquesta estratègia col·lectiva poder aplicar criteris d'economia d'escala bo i podent competir amb certes garanties en el mercat capitalista, però mantenint la propietat i el control de l'explotació agropecuària". GARCÍA, F., *La ramaderia...*, op. cit., pàg. 91-92. A la Segarra, és la Cooperativa Agropecuària de Guissona, creada el 1959, la veritable protagonista

cas, durant la dècada de 1980 l'agricultura segarrenca no ha fet sinó intensificar els processos esmentats.

El quadre núm. 4 permet observar com el procés de desenvolupament ramader ha estat espectacular. El 1990, la ramaderia aportava prop del 75 % de tot el valor del Producte Final Agrari de la comarca. L'agricultura tot just arribava al 26 %. El contrast amb la mitjana lleida-tana i catalana és clar. En ambdós casos, el primer dels subsectors representa aproximadament un 40 % de les respectives Produccions Finals Agràries, mentre que el segon suposa menys del 59 %. En la base d'aquesta expansió ramadera comarcal cal situar el fort desenvolupament experimentat pel bestiar porquí i l'aviram. L'any 1989, el primer representava el 53,4 % de les Unitats Ramaderes de la comarca, el segon el 38,7% ¹¹.

Quadre 4. Composició de la Producció Final Agrària el 1990 a la Segarra, Lleida i Catalunya. En percentatges sobre el total.

Subsector	Segarra	Lleida	Catalunya(a)
Agricultura	25,8	39,9	38,0
Ramaderia	72,7	58,2	58,7
Altres	1,5	1,9	3,3
TOTAL	100,0	100,0	100,0

Notes: (a) dades de 1987. Fonts: GARCIA, F., La ramaderia..., op. cit., pàg. 180; BACCARIA, J., "El sistema agroalimentari", dins PARELLADA, M.(dir), Estructura econòmica..., op. cit., pàg. 210.

El quadre núm. 5 mostra, amb claredat i contundència, com el procés d'especialització agrícola ha acabat convertint la Segarra en una

d'aquest moviment cooperatiu. En canvi, la Cooperativa del Camp Comarcal de Cervera i la Cooperativa Agrícola Comarcal de Guissona, creades en les dues primeres dècades d'aquest segle, es veuran arrossegades a la fallida en la dècada de 1970. PUJADAS, R.; SOLÉ, S., *L'economia...*, op. cit., pàg. 94-95.

11. INSTITUT D'ESTADÍSTICA DE CATALUNYA, *Anuari estadístic de Catalunya*, 1992. Barcelona, 1993, apartat 6.23.

comarca de monoconreu ordier. Si el 1975 l'ordi ocupava la meitat de la terra conreada, el 1989 ja n'ocupava prop del 90 %. En relació a les comarques lleidatanes i al conjunt català la "desproporció" és més que evident. De fet, a començaments d'aquesta dècada, la Segarra era la principal comarca catalana productora d'ordi. El 1993 es produïen a la Segarra 152.410 t. d'ordi, prop del 20 % de total català ¹².

Quadre 5. Distribució de conreus a la Segarra, Lleida i Catalunya (1975 i 1989). En percentatges sobre el total d'hectàrees conreades.				
Conreus	Segarra		Lleida	Catalunya
	1975	1989	1989	1989
Blat	23,5	4,2	9,6	8,1
Ordi	52,8	87,9	40,2	28,5
Ametller	3,8	2,6	9,4	8,9
Vinya	2,3	0,3	1,2	7,2
Olivera	2,1	0,7	8,4	10,5
Altres	15,5	4,3	31,2	36,8
TOTAL	100,0	100,0	100,0	100,0
Font: PUJADAS, R.; SOLÉ, S., <i>L'economia...</i> , op. cit., pàg. 105. INSTITUT D'ESTADÍSTICA DE CATALUNYA, <i>Anuari Estadístic de Catalunya</i> , 1992. Barcelona, 1993, apartats 6.14 i 6.15.				

En començar aquest apartat, he afirmat que el desenvolupament ramader, l'especialització agrícola, la creixent vinculació a la indústria alimentària o l'augment de la importància de les cooperatives havia estat la resposta dels pagesos a la crisi de l'agricultura tradicional. Una crisi que en alguns casos havia provocat la inviabilitat d'algunes explotacions i, en d'altres, havia tingut com a conseqüència la caiguda d'ingressos en el sector agrari. Ara podem filar més prim.

12. DEPARTAMENT D'AGRICULTURA, RAMADERIA I PESCA, *L'agricultura a les comarques de Catalunya. Any 1993*. Barcelona, 1996, pàg. 114.

L'activitat ramadera segarrenca difícilment hagués pogut prosperar sense l'existència, almenys, de dos fets addicionals. El primer: un fortíssim increment de la demanda dels productes carnis des de 1960, fruit de la millora del nivell de vida de la població catalana i espanyola. El segon: una tendència cap al monoconreu cerealícol i una creixent mecanització del camp també des dels mateixos anys. Aquest segon aspecte va permetre alliberar al pagès de moltes hores de treball i, per tant, va oferir-li la possibilitat de dedicar temps a la cura del bestiar.

L'ordi tampoc hagués esdevingut el "rei" dels conreus sense un seguit de transformacions. Per una part, la mecanització de les explotacions agràries va impulsar l'eliminació d'algunes plantacions força incompatibles amb la introducció de maquinària. Per l'altra, l'èxode rural i l'encariment de la mà d'obra va incentivar la progressiva supressió d'aquells conreus que necessitaven més mà d'obra. Tot plegat no va fer sinó reforçar la presència de cereals en detriment de la vinya, l'olivera o l'ametller. Finalment, l'ascens de l'ordi al capdamunt del rànquing cerealícol comarcal pot explicar-se a partir, almenys, de tres fets. L'ordi s'adapta millor que qualsevol altre cereal a les condicions climàtiques de la comarca, ofereix, en termes comparatius, un major rendiment i, a més, ha pogut beneficiar-se d'unes condicions molt favorables de demanda.

Però a més els processos de "ramaderització" i d'"ordierització" estan estretament vinculats a l'expansió de la indústria alimentària comarcal. L'existència d'una indústria segarrenca de transformats carnis -amb la Cooperativa Agropecuària de Guissona al capdavant- ha fomentat l'expansió ramadera. El desenvolupament ramader ha estimulat la producció de pinso. La indústria del pinso ha necessitat ordi per a fabricar el producte acabat, i per tant, n'ha afavorit el conreu. Més encara. Les fàbriques de pinso han fomentat la integració ramadera, un sistema on el ramader aporta la força de treball i les instal·lacions i la fàbrica de pinsos subministra els mitjans de producció (animals, sobretot per engreix, i pinsos) a més de l'assistència necessària. El 1989, un percentatge força important de la

producció ramadera comarcal es trobava sota el règim d'integració¹³. No cal insistir-hi més. A la Segarra, és la indústria alimentària -càrnia i de pinso- qui mena l'agricultura. La vinculació/dependència del sector primari al sector industrial -amb tots els avantatges i inconvenients que això suposa- és cada cop més intensa.

Molt possiblement, la important implantació de la Cooperativa Agropecuària de Guissona ha atenuat els efectes negatius d'aquesta dependència¹⁴. En qualsevol cas, el que resulta evident és que el sector agrari ha anat perdent protagonisme a favor del sector industrial.

L'estructura industrial de la Segarra: una transformació parcial

A la Segarra, la indústria ha experimentat darrerament un importantíssim progrés. Algunes de les empreses ubicades a la comarca abans de 1975 han sabut erigir-se com a capdavanteres del seu sector, tant a nivell català com espanyol. D'altres, arribades a la Segarra durant la dècada de 1980, han tingut un fort impacte sobre el teixit industrial de la comarca. Els progressos més recents no han d'amagar retrocessos passats. Entre 1975 i 1986, algunes de les grans empreses de la comarca van haver de tancar portes. Tota aquesta dinàmica ha acabat per transformar la base industrial de la comarca, però no de manera espectacular. A començaments de la dècada de 1990 es mantien alguns dels trets més característics del sector manufacturer comarcal del decenni de 1970. Cap a 1992, la indústria comarcal encara era molt depenent de l'evolució de pocs sectors i de poquíssimes empreses.

13. En concret, es trobaven en règim d'integració el 44,0 % del total del boví d'engreix, el 65,7 % del porcí d'engreix, el 16,8 % del porcí de reproducció, el 96 % del pollastre d'engreix i el 48,2 % de les gallines ponedores. F. García ha manifestat que cal distingir entre la integració vertical i la integració horitzontal. "La primera és la que s'estableix entre les empreses privades..., en aquest tipus d'integració els mitjans de producció pertanyen a l'empresa... La integració horitzontal fa referència a les relacions contractuals que s'estableixen entre els agricultors- ramaders i la cooperativa de la qual són socis. En aquest tipus d'integració els mitjans de producció pertanyen als empresaris agraris". GARCÍA, F., *La ramaderia...*, op. cit., pàg. 241-242 i 251.

14. En relació a aquestes qüestions F. García ha afirmat que "...la presència tan destacada a Lleida del cooperativisme ha "esmortit" els efectes negatius de la dependència i l'"assalarització" que la integració provoca". GARCÍA, F., *La ramaderia...*, op. cit., pàg. 107.

Quadre 6. La indústria manufacturera a la Segarra (1978 i 1992), Lleida i Catalunya (1992) segons el nombre de treballadors ocupats.

Sectors industrials	SEGARRA				L	C
	1978		1992		1992	1992
	Treb.	%	Treb.	%	%	%
Mineria no energètica	--	--	53	1,4	6,9	6,2
Indústria química (a)	--	--	17	0,5	3,8	15,0
Metal·lúrgia i material elèctric (b)	210	8,6	1.208	32,8	30,8	34,8
Alimentació, begudes i tabac	1.424	58,2	1.842	49,9	33,5	10,7
Tèxtil, confecció i cuir	256	10,5	300	8,1	12,1	18,5
Fusta, suro i mobles de fusta	510	20,8	230	6,2	6,0	5,0
Paper, arts gràfiques i edició	--	--	23	0,6	6,7	8,6
Altres	47	1,9	17	0,5	0,2	1,2
TOTAL	2.446	100,0	3.690	100,0	100,0	100,0

Notes: L: Lleida; C: Catalunya; (a): Indústria química, i indústries de transformació del cautxú i matèries plàstiques; (b): Metal·lúrgia, maquinària, material elèctric i material de transport. **Fonts:** PUJADAS, R.; SOLÉ, S., *L'economia...*, op. cit., pàg. 112; DEPARTAMENT DE TREBALL. GABINET TÈCNIC. *Base de dades dels treballadors afiliats al Règim General de la Seguretat Social el 1992* (treball no publicat); INSTITUT D'ESTADÍSTICA DE CATALUNYA, *Cens de població, 1991*: Volum 16..., op. cit

A la dècada de 1970, la indústria alimentària ocupava gairebé el 60 % de la població industrial de la Segarra. Sens dubte, era el sector industrial més important de la comarca. L'any 1992, la importància relativa d'aquesta indústria havia disminuït, però encara era el sector majoritari i el que destacava clarament en relació a l'estructura industrial de Catalunya i de les comarques lleidatanes (vegeu quadre 6).

El predomini d'aquest sector en una comarca que fins fa molt poc temps ha estat eminentment agrària no ha d'estranyar. Una cosa ha portat a l'altra. A la Segarra, la indústria alimentària ha sorgit i ha evolucionat de la mà del sector primari. Fins a la dècada de 1960, l'agroindústria havia estat lligada als productes agrícoles més tradicionals (ví, oli, ametlles i blat). Des d'aleshores ençà, i coincidint amb l'expansió de la ramaderia a la comarca, s'ha desenvolupat una importantíssima indústria alimentària basada en la transformació i elaboració de productes carnis i en la fabricació de pinsos. El 1991 a la Segarra hi havia 5 fàbriques de pinsos, 7 escorxadors, 8 sales d'especejament i 8 fàbriques d'embotit¹⁵. Ara bé, no totes poden considerar-se per igual. Sense desmerèixer altres trajectòries, la Cooperativa Agropecuària de Guissona, sobretot, i l'Agudana, en menor mesura, han estat les veritables protagonistes del sorgiment i posterior desenvolupament de la moderna indústria agroalimentària segarrenca. Ni que sigui breument, val la pena dedicar especial atenció a ambdues empreses.

La Cooperativa Agropecuària de Guissona, creada el 1959 després d'una escissió de la Cooperativa Comarcal de Guissona, ha experimentat un progrés espectacular. Des del seus inicis, l'empresa no ha parat de diversificar les seves activitats i d'aprofitar els avantatges derivats de la integració productiva. Fins a 1967, l'explotació de granges avícoles i la fabricació de pinsos eren les úniques activitats de la Cooperativa. Des d'aleshores ençà, l'empresa ha ajuntat a aquestes activitats, la instal·lació d'escorxadors de pollastres i porcs (1967 i 1971), de cadenes de sacrifici per a bovins, ovins i altres espècies

15. GARCÍA, F., *La ramaderia...*, op. cit., pàg. 230.

avícoles i, finalment, la fabricació d'embotits (1975). La Cooperativa ha desenvolupat, a més, altres activitats complementàries, com la incubació de pollets, la comercialització d'ous o la fabricació i comercialització de productes farmacèutics per a la ramaderia¹⁶.

El procés d'expansió ha acompanyat el procés d'integració i diversificació d'aquesta gran empresa de Guissona. El 1959, 15 pagesos havien fet néixer la Cooperativa Agropecuària de Guissona. En aquests anys, una de les seves primeres activitats, la fabricació de pinsos, no ocupava a més de 3 persones. El 1992, l'empresa ja tenia gairebé 40.000 socis i donava feina a un total de 1.485 treballadors. Amb un volum de sacrifici de 70.797 tms., l'any 1989 la Cooperativa era el principal escorxador de Catalunya i el segon d'Espanya. Amb una producció de 700.965 t de pinso, l'empresa del "doll de la Segarra" era, el mateix any, el principal fabricant de pinso de Catalunya i el segon d'Espanya. Amb uns ingressos de 42.872 milions de ptes. l'any 1992, la Cooperativa Agropecuària de Guissona s'havia convertit en la principal empresa catalana del subsector alimentari de carns i escorxadors i la tercera d'Espanya en aquesta mateixa branca¹⁷. A la Segarra, la Cooperativa és, quant a volum d'ingressos i nombre d'ocupats, la primera empresa comarcal.

Quins han estat el factors d'èxit de la Cooperativa de Guissona? El dinamisme i la gestió professionalitzada semblen haver estat els elements que han permès a l'empresa tenir una trajectòria triomfant. Antoni Condal, directiu de la Cooperativa, afirmava que "el secreto se basa en funcionar como una empresa privada competitiva sin abandonar el sentido cooperativista (...) [y] en construir una estructura eficaz, que soporte una economía de escala y que sea rentable para sus socios"¹⁸. Als elements de gestió cal afegir-hi elements vinculats amb la producció. La Cooperativa ha tingut l'encert de crear un cicle de

16. En aquest apartat he seguit PUJADAS, R.; SOLÉ, S., *L'economia...*, op. cit., pàg. 121-128.

17. Les dades han estat extretes de *Fomento de la Producción. España, 30.000*. Barcelona, 1993 i DEPARTAMENT D'INDÚSTRIA I ENERGIA, *La indústria a Catalunya. Alimentació*. Barcelona, 1992, pàg. 62-81. Vegeu també GUAL, J.; SOLÀ, J.; FLUVIÀ, M., *La indústria catalana en els anys 90*. Barcelona, 1991, pàg. 55-72.

18. "Segarra", *El País*, 22-III-1995, pàg. 11.

producció integrada, que li permet un aprofitament integral dels productes i una complementarietat entre tots ells, una disminució dels costos de transacció, una diversificació del risc, i una apropiació de bona part del valor afegit que genera aquest sector industrial.

"L'Agudana, S.A." ha esdevingut la segona empresa de productes carnis de la comarca. Creada a Torà el 1969 i traslladada a Cervera el 1975, ha centrat les seves activitats en la matança de porcs i la fabricació d'elaborats carnis. Cap a 1990, "L'Agudana" ja era una de les empreses líders del seu sector. El 1989 tenia una volum de sacrifici de 56.210 tms. i era el segon escorxador més important de Catalunya i el cinquè d'Espanya. El mateix any elaborava 6.560 t de productes carnis i ocupava, per aquest concepte, el lloc número 6 de Catalunya i el número 18 d'Espanya. Amb uns ingressos de 19.585 milions de ptes. i una plantilla mitjana de 502 treballadors, l'any 1989 era la quarta empresa catalana més important en el subsector alimentari de carns i escorxadors i la desena espanyola en aquest mateixa branca ¹⁹. "L'Agudana, S.A." s'ha acabat integrant al Grup "Vall Companys, S.A." de Lleida.

Però el predomini de la indústria alimentària no és l'únic element sobresortint. En el procés de transformació de l'estructura industrial segarrenca destaca, sobretot, l'expansió espectacular de la indústria de transformats metàl·lics i material elèctric i els descens de la indústria dels mobles de fusta. El 1978, la primera tot just donava feina al 9 % de la població industrial de la comarca, la segona en donava al 21 %. El 1992 havien canviat "les tornes". La indústria de transformats metàl·lics ocupava gairebé el 33 % de la població del sector manufacturer mentre que la dels mobles només ocupava al 6,2 %. Com sempre, la dinàmica empresarial i la conjuntura econòmica poden explicar aquests canvis.

La crisi dels anys setanta i la manca d'adaptació a la nova situació va comportar el tancament l'any 1979 de l'empresa de mobles "Vidal Hnos." de Cervera, creada en la dècada de 1950 i que va arribar a tenir

19. Informació elaborada a partir de les fonts citades en la nota 17.

una plantilla d'uns quatre-cents treballadors. Les mateixes causes van obligar a una altra empresa de mobles de Cervera, "Ferrocolor", a finalitzar la seva activitat. El 1992, treballaven en la indústria del moble unes 230 persones, la majoria en l'empresa "Mobel Línea, S.L." de Cervera. Per la rellevància que ha assolit aquesta raó social en el sector del moble català val la pena dedicar-hi alguns comentaris. Des de la seva creació, el 1973, "Mobel Línea, S.L." ha tingut una trajectòria clarament ascendent. Fundada per antics treballadors de l'empresa "Vidal Hermanos", s'ha especialitzat en la producció de mobles d'oficina i ha fonamentat bona part de la seva expansió en l'exportació dels seus productes. El 1991, "Mobel Línea" tenia una facturació de 2.200 milions de ptes. i una plantilla de 157 treballadors. El mateix any ja era la segona empresa més important en el sector del moble d'oficina a Catalunya²⁰.

L'auge espectacular de la indústria comarcal de transformats metàl·lics i material elèctric cal relacionar-la, genèricament, amb l'expansió general del sector durant la dècada de 1980 i, concretament, amb la instal·lació a Cervera l'any 1987 d'una planta industrial de l'empresa "Mecanismos Auxiliares Industriales, S.A." (MAISA), dedicada a la fabricació de components elèctrics i electrònics per a la indústria de l'automòbil. Un i altre fet han permès compensar el sotrac que per a la metal·lúrgia comarcal havia suposat el tancament a mitjan de la dècada de 1970 de la firma "Iberia Radio, S.A.", arribada a Cervera cap a 1972, dedicada a la fabricació de peces metàl·liques per aparells de ràdio i televisió i que ocupava, pel cap baix, a 100 treballadors. Curiosament, MAISA s'ha acabat instal·lant en les mateixes naus que abans havia ocupat "Iberia Radio, S.A.".

A la Segarra, l'impacte de MAISA ha estat espectacular. El 1992 ocupava a unes 930 persones! "Mecanismos Auxiliares Industriales, S.A." és una empresa que està participada majoritàriament per capital nordamericà, és subministradora dels principals fabricants mundials d'automòbils (Volvo, Ford, Renault, SEAT, Austin Rover o Saab) i el 1991 exportava el 63 % de la seva producció, principalment a l'antiga

20. DEPARTAMENT D'INDÚSTRIA I ENERGIA, *La indústria a Catalunya. Fusta, mobles i suro*. Barcelona, 1993, pàg. 77; GUAL, J.; SOLÀ, J.; FLUVIA, M., *La indústria...*, op. cit., pàg. 185-195.

República Federal Alemanya, França, Bèlgica, Anglaterra i Suècia. En el seu sector, MAISA manté una posició capdavantera. El 1992 tenia uns ingressos de 33.047 milions de ptes., disposava de 8 plantes de producció - Valls, Vilabella, Tortosa, Cervera, Roquetes, Madrid, Vigo i Avila-, donava feina a un total 3.918 treballadors i ocupava el setè lloc en el rànquing d'empreses espanyoles de material elèctric ²¹.

L'existència a la comarca de diverses firmes significatives de transformats metàl·lics i material elèctric, així com la posterior arribada de noves empreses a començaments d'aquesta dècada, ha contribuït encara més a l'auge d'aquest sector industrial. Entre les primeres destaquen "Font Agro-Industrial" de Cervera i "Forja La Creu, S.A." de Torà. La primera es dedica a la fabricació de naus industrials i maquinària agrícola. El 1992 tenia uns ingressos de 400 milions de ptes. i donava feina a unes 30 persones. La segona fabrica llums metàl·lics. El 1989, tenia una facturació de 830 milions de ptes., una plantilla de 68 treballadors i era la tercera empresa catalana més important en el seu sector!. Entre les noves empreses arribades a la comarca, s'ha de destacar "Fico Cables, S.A.", "Industrias Techno Matis, S.A." i "Europerfil, S.A.". Les dues primeres estan ubicades a Sant Guim de Freixenet des de 1990 i es dediquen a la fabricació d'equip, accessoris i peces de recanvi per a automòbils. La tercera es localitza a Cervera des de 1991 i té com a objecte social la fabricació de perfils metàl·lics ²².

En l'evolució de l'estructura industrial de la comarca no només s'han produït ascensos i davallades. Entre finals dels anys 70 i començaments dels 90 el sector tèxtil ha aconseguit mantenir posicions. El 1978 ocupava el 10,5 % de la població industrial de la comarca. El

21. En la redacció d'aquest apartat s'han utilitzat, fonamentalment, les següents fonts: "Converses amb Mecanismos Auxiliares Industriales, S.A.", *Revista d'Indústria*, Barcelona, núm. 17, gener-febrer-març, 1992, pàg. 40; *Fomento de la Producción...*, op. cit. He considerat l'any d'inscripció de la inversió en el Registre Industrial del Ministeri d'Indústria i Energia com l'any d'ubicació d'aquesta empresa a Cervera. "Movimiento Industrial. Inscripciones definitivas en el Registro Industrial, 1987", *Economía Industrial*, any i número corresponent.

22. Fonts: *Fomento de la Producción...*, op. cit.; DEPARTAMENT D'INDÚSTRIA I ENERGIA, *La indústria a Catalunya. Indústria bàsica i productes metàl·lics*. Barcelona, 1991, pàg. 81-83; "Movimiento Industrial. Inscripciones definitivas en el Registro Industrial", *Economía Industrial*, Madrid, núms. 287-299, 1992-93. En relació als anys de localització d'aquestes empreses a la comarca vegeu nota 21.

1992, el 8,1 %. No ha estat fàcil mantenir-se. Si bé algunes empreses de confecció han fet fallida al llarg d'aquest període, d'altres han pogut continuar la seva activitat. "Textil Guisona, S.A." ha estat una d'elles. Dedicada a la fabricació de feltres i teixits industrials, ubicada a Guissona i participada en un 99 % per la firma anglesa "Porrit Spencer Ltd.", el 1992 tenia uns ingressos de 745 milions de ptes. i ocupava a unes 70 persones. El 1990, l'empresa "Benetton, S.A." s'instal·lava a Cervera. Amb una inversió inicial de 153 milions de ptes. i la creació de 49 llocs de treball, la seva presència ha reforçat el sector tèxtil de la comarca²³.

Comptat i debatut, la transformació de la base industrial segarrenca s'ha centrat en l'expansió de la indústria de transformats metal·lúrgics i material elèctric en detriment de la indústria dels mobles de fusta. La indústria alimentària, si bé ha perdut importància en termes percentuals, ha continuat essent el sector industrial predominant a la comarca. Tanmateix, transformar no equival necessàriament a diversificar. Al final de la dècada de 1970 dos sectors industrials, l'alimentari i el dels mobles de fusta, ocupaven gairebé el 70 % de la població industrial. El grau de concentració sectorial de la indústria manufacturera era molt alt. Tanmateix, a començaments de la dècada de 1990 encara serà més elevat. El 1992 també dos sectors industrials, l'alimentari i el metal·lúrgic i de material elèctric, ocupaven més del 80 % de la població industrial. La Segarra continua tenint un nivell de concentració superior a la mitjana catalana i a la de les comarques de Lleida (vegeu quadre 6).

A la concentració sectorial cal afegir-hi un altre aspecte. El sector industrial comarcal depèn d'un nombre relativament reduït d'empreses. Tot i que a la Segarra predominen les empreses de petites dimensions, no són aquestes les que ocupen més mà d'obra. L'any 1978, les dues empreses més grans de la comarca concentraven el 53 % de tota la mà d'obra industrial de la Segarra. Les quatre primeres empreses -que suposaven el 9 % de les existents- sobrepassaven el 60 %. El 1992

23. Fonts: *Fomento de la Producción...*, op. cit.; "Movimiento Industrial. Inscripciones definitivas en el Registro Industrial, 1990", *Economía Industrial*, Madrid, número i any corresponent. En relació a l'any de localització d'aquestes empreses a la comarca vegeu la nota 21.

aquesta situació no s'havia modificat. Tot el contrari. Com pot observar-se en el quadre 7, les dues primeres empreses concentraven prop del 60 % dels treballadors manufacturers de la Segarra, i les quatre primeres -que representen el 6 % de les empreses existents- gairebé el 78 %. Els perills d'aquest grau de concentració de la mà d'obra en molt poques empreses són més que evidents.

Concentració territorial de la indústria, concentració geogràfica de la població: un apunt

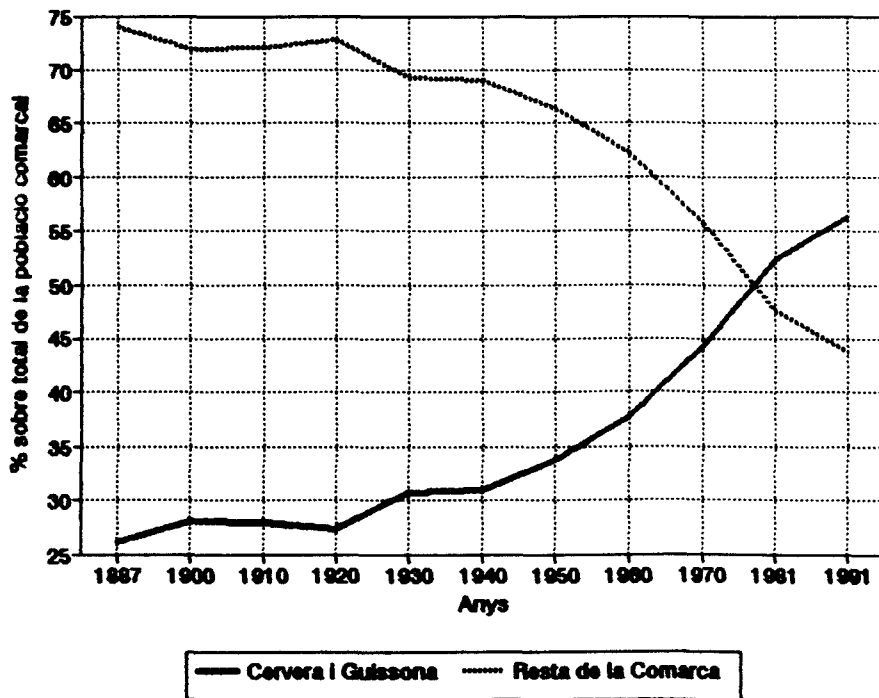
La concentració "sectorial" i "laboral/empresarial" de la indústria han esdevingut trets característics de la base manufacturera comarcal. La concentració territorial també. Cervera i Guissona, per aquest ordre, s'han erigit en els nuclis industrials de la comarca. Com a conseqüència, la població de la Segarra s'ha acabat concentrant en ambdós municipis. No cal dir que aquesta dinàmica demogràfica també està molt vinculada a la negativa evolució del sector agrari. El gràfic 1 mostra la intensitat del procés d'agrupació demogràfica en el territori. El 1991, Cervera i Guissona concentraven més del 55% de tota la població de la comarca.

Però darrera d'aquesta trajectòria s'hi amaga un altre fenomen, que ha reforçat la dinàmica de concentració territorial de la població. En els nuclis rurals, la major presència de grups d'edat més elevada ha dificultat el procés de reproducció i ha potenciat el desequilibri territorial dins la comarca. El 1991, el 61,4 % de la població de Guissona i Cervera tenia menys de 45 anys i el 82,6 % menys de 65. A la resta de la comarca, les persones d'edat inferior als 45 anys representaven poc més del 50 % de la població i les d'edat inferior a 64 anys només el 75 %²⁴.

Quadre 7. L'ocupació industrial segons la grandària de les empreses de la Segarra, 1978 i 1992.

Empreses	1978				1992	
	(1)	(2)	(3)	(1)	(2)	(3)
1a. empresa més gran (a)	954	39,0	39,0	1.224	34,0	34,0
2a. empresa més gran	342	14,0	53,0	930	25,8	59,8
3a. empresa més gran	150	6,1	59,1	489	13,6	73,4
4a. empresa més gran	70	2,8	61,9	160	4,5	77,8
Resta d'empreses	930	38,1	100,0	795	22,1	100,0
Totes les empreses	2.446	100,0		3.598	100,0	

Notes: (a) sempre segons el nombre de treballadors ocupats (1) Nombre de treballadors ocupats; (2) % sobre el total de treballadors industrials ocupats; (3) % acumulat de (2). **Fonts:** PUJADAS, R.; SOLÉ R., *L'economia...*, op. cit., pàg. 101-142; DEPARTAMENT DE TREBALL. GABINET TÈCNIC, *Base de dades...*, op. cit.; *Fomento de la Producción...*, op. cit.

Gràfic 1: La concentració de la població a la Segarra, 1987-1991

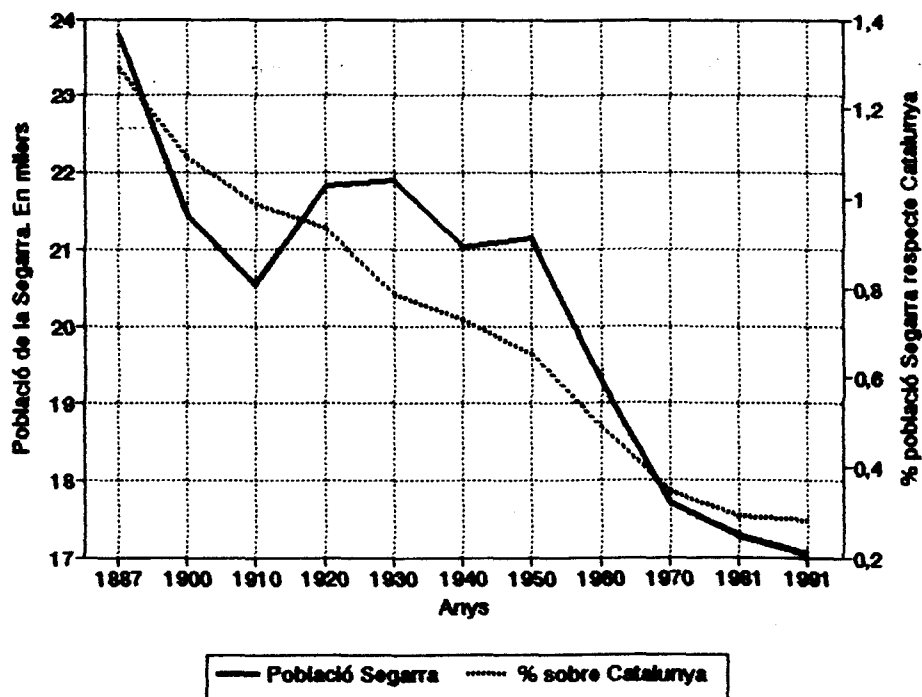
Font: "La Segarra", dins *Gran Geografia comarcal de Catalunya. Volum 10*. Barcelona, 1994, pàgs. 278-281; INSTITUT D'ESTADÍSTICA DE CATALUNYA, *Estadística Comarcal i Municipal*, 1992. Barcelona, 1993, pàg. 552.

Un balanç: la Segarra en la Catalunya pobra

En el darrer quart de segle, l'economia de la Segarra s'ha transformat profundament. Entre 1970 i 1992, els sectors agrari i industrial han experimentat canvis significatius, tant en els seus ritmes de creixement com en la seva estructura interna. A la fi, la indústria ha experimentat un fort desenvolupament i s'ha erigit en el sector econòmic majoritari de la Segarra. Aquesta transformació de la base econòmica de la comarca ha originat millores substancials, però ha resultat insuficient per allunyar la Segarra de la perifèria econòmica catalana.

L'acceleració recent del procés industrialitzador ha tingut un gran impacte a la comarca. En primer lloc, ha permès oferir una alternativa econòmica als treballadors agraris que han hagut d'abandonar la terra i, a més, ha compensat la pèrdua d'actius industrials que s'havia produït entre finals de la dècada de 1970 i començaments de la següent. Tot plegat ha fet que la taxa d'atur disminuís del 8,4 % el 1986 al 5,0 % el 1992²⁵. En segon lloc, la industrialització ha impedit que en els darrers anys la Segarra patís una despoblació encara més intensa. El gràfic 2 mostra com el continuat procés de declivi demogràfic s'ha desaccelerat en la darrera dècada, tant en termes absoluts com en relació al conjunt català. Finalment, el mateix procés ha evitat que, entre 1979 i 1991, la capacitat de consum i/o estalvi dels habitants de la Segarra disminuís en relació a la mitjana catalana i, àdhuc, ha possibilitat que progressés en relació a la mitjana lleidatana (vegeu quadre 8). No n'hi hagut prou.

25. La taxa d'atur de la Segarra es comptabilitza conjuntament amb la d'Urgell. CONSORCI D'INFORMACIÓ I DOCUMENTACIÓ DE CATALUNYA, *Anuari estadístic de Catalunya*, 1986. Barcelona, 1987; CAMBRA OFICIAL DE COMERÇ INDÚSTRIA I NAVEGACIÓ DE BARCELONA, *Memòria econòmica de Catalunya*, 1993. Barcelona, 1994.

Gràfic 2: L'evolució de la població de la Segarra

Fonts: "La Segarra", dins *Gran Geografia...*, op. cit; NICOLAU, R., "Población", dins CARRERAS, A. (dir.), *Estadísticas históricas de España, siglos XIX-XX*. Barcelona, 1989, pàg. 80; CABRÉ, A.; PUJADAS, I., "La població: immigració i explosió demogràfica", dins NADAL, J.; MALUQUER DE MOTES, J.; SUDRIÀ, C.; CABANA, F., *Història Econòmica de la Catalunya Contemporània. Volum V: Segle XX. Població, agricultura i energia*. Barcelona, 1989, pàg. 183. INSTITUT D'ESTADÍSTICA DE CATALUNYA, *Estadística Comarcal...*, op. cit, pàg. 552.

Quadre 8. La Renda Familiar Disponible per Càpita (RFDc) a la Segarra i Lleida, 1979 i 1991.

	Index de RFDc (Catalunya = 100)		Posició que ocupa la Segarra en el conjunt de comarques catalanes pel que fa a RFDc	
	1979	1991	1979	1991
Segarra Lleida (a)	89,5 95,3	88,3 92,9	30 --	30 --

Notes: (a) inclou els municipis no lleidatans de la Cerdanya. Font: PARELLADA, M., "Renda i territori a Catalunya, 1979-1991. Algunes consideracions", *Revista Econòmica de Catalunya*, Barcelona, núm. 25, I, 1994, pàg. 114-121.

El 1979, la Renda Familiar Disponible per càpita (RFDc) de la Segarra -la capacitat de consum i/o estalvi a què ens referíem- estava més d'un 10 % per sota de la mitjana catalana. De les 41 comarques catalanes, la Segarra ocupava el lloc número trenta quant a RFDc. Dotze anys més tard, la situació no era millor. El 1991, la Segarra continuava estant per sota de la mitjana catalana pel que fa a RFDc i romanien en la posició número trenta. El quadre número 8 n'ofereix les dades. La riquesa dels habitants de la comarca si bé ha augmentat entre 1979 i 1991 sempre ho ha fet per sota del que ho han fet el conjunt del habitants del Principat. Clar i català: A començaments de la dècada de 1990, la Segarra continuava formant part de la Catalunya pobra²⁶.

26. El concepte de "Catalunya pobra" va ésser introduït per MIRÓ, J.; SERRA, E.; MIRALLES, F.; PONS, A., *La Catalunya pobra. Introducció a una anàlisi territorial de la pobresa*. Barcelona, 1974. Sobre aquesta qüestió vegeu també RODRÍGUEZ, A.; ALÓS-MONER, R. *Economía y territorio en Catalunya. Los Centros de gravedad de población, industria y renta*. Barcelona, 1978. Enric Tello ha publicat un llibre excel·lent sobre els orígens històrics de la pobresa relativa de la Segarra. TELLO, E., *Cervera i la Segarra al segle XVIII. En els orígens d'una Catalunya pobra, 1700-1860*. Lleida, 1995.

Fonts i bibliografia

- ABAD BALBOA, C.; GARCÍA DELGADO, J.L., "La agricultura y la alimentación: una nueva etapa de cambio estructural", dins GARCÍA DELGADO, J.L. (dir.), *Economía española de la transición y la democracia*. Madrid, 1990.
- BACCARIA, J., "El sistema agroalimentario", dins PARELLADA, M.(dir), *Estructura económica de Cataluña*. Barcelona, 1990.
- BOSCH, J; SAEZ, J., "La evolución del sector industrial catalán, 1985-1990", *Economía Industrial*, Madrid, núm. 279-280, mayo-agosto, 1991.
- CABRÉ, A.; PUJADAS, I., "La població: immigració i explosió demogràfica", dins
- NADAL, J.; MALUQUER DE MOTES, J.; SUDRIÀ, C.; CABANA, F., *Història Econòmica de la Catalunya Contemporània. Volum V: Segle XX. Població, agricultura i energia*. Barcelona, 1989.
- CAIXA DE CATALUNYA, *Catalunya Comarcal. Anuari econòmic, 1994*. Barcelona, 1994.
- CAMBRA OFICIAL DE COMERÇ INDÚSTRIA I NAVEGACIÓ DE BARCELONA, *Memòria econòmica de Catalunya*, 1993, Barcelona, 1994. *Inversions industrials definitives, 1970-1988* (microfilms).
- CONSORCI D'INFORMACIÓ I DOCUMENTACIÓ DE CATALUNYA, *Tabulación del Censo de Población de 1970*. Barcelona, s.a.
- Anuari estadístic de Catalunya, 1986*. Barcelona, 1987
- "Converses amb Mecanismos Auxiliares Industriales, S.A.", *Revista d'Indústria*, Barcelona, núm. 17, gener-febrer-març, 1992.
- COSTA, M.T., "La organización industrial en el territorio. Descentralización productiva i economías externas", dins PARELLADA, M. (dir.), *Estructura económica de Cataluña*. Barcelona, 1990.
- COSTA, A.; GÜELL, X.; PARELLADA, M., "Economia i territori: vers un model de creixement equilibrat?", *Revista Econòmica de Catalunya*, núm. 13, gener-abril, 1990.
- DEPARTAMENT D'AGRICULTURA RAMADERIA I PESCA, *L'agricultura a les comarques de Catalunya. Any 1993*. Barcelona, 1996.
- DEPARTAMENT D'INDÚSTRIA I ENERGIA, *La indústria a Catalunya. Alimentació*. Barcelona, 1992.
- La indústria a Catalunya. Fusta, mobles i suro*. Barcelona, 1993.
- La indústria a Catalunya. Indústria bàsica i productes metàl·lics*. Barcelona, 1991.
- DEPARTAMENT DE TREBALL. GABINET TÈCNIC, *Base de dades dels treballadors afiliats al Règim General de la Seguretat Social el 1992* (no publicat).
- "Evolució industrial. Noves indústries i ampliacions per comarques", *Revista d'Indústria*, Barcelona, núms. 1-20, 1988-1992.
- Fomento de la Producción. España, 30.000*. Barcelona, 1993.
- GARCÍA, F. La ramaderia a Lleida. *El desenvolupament de la ramaderia industrial (1940-1993)*. Lleida, 1993.

- GARCÍA DELGADO, J.L. i MUÑOZ CIDAD, C. "La agricultura: cambios estructurales en los últimos decenios", dins GARCÍA DELGADO, J.L. (dir), *España, economía*. Madrid, 1989.
- GENERALITAT DE CATALUNYA. SERVEI DE PLANIFICACIÓ TERRITORIAL, *Estructura i dinàmica de l'ocupació sectorial a Catalunya, 1975-1981-1986*. Volum II. Barcelona, 1986.
- GUAL, J.; SOLÀ, J.; FLUVIÀ, M., *La indústria catalana en els anys 90*. Barcelona, 1991.
- INSTITUT D'ESTADÍSTICA DE CATALUNYA, *Cens de població, 1991. Volum 16. Localització de l'ocupació laboral. Dades comarcals i municipals*. Barcelona, 1994.
- Anuari estadístic de Catalunya, 1992*. Barcelona, 1993.
- Estadística Comarcal i Municipal, 1992*, Barcelona, 1993.
- INSTITUTO NACIONAL DE ESTADÍSTICA, *Censo de la población de España (...) de 1970. Provincia de Lérida. Tomo II-25*. Madrid, 1973.
- Censo de la Población de 1991. Tomo II. Resultados Autonómicos y provinciales. Cataluña*. Madrid, 1995.
- "La Segarra", dins *Gran Geografía comarcal de Catalunya. Volum 10*. Barcelona, 1994, pàg. 278-281.
- MIRO, J.; SERRA, E.; MIRALLES, F.; PONS, A., *La Catalunya pobra. Introducció a una anàlisi territorial de la pobresa*. Barcelona, 1974.
- "Movimiento Industrial. Inscripciones definitivas en el Registro Industrial", *Economía Industrial*, Madrid, 1987-1993, números corresponents.
- NICOLAU, R., "Población", dins CARRERAS, A. (dir.), *Estadísticas históricas de España, siglos XIX-XX*. Barcelona, 1989.
- PARELLADA, M., "Renda i territori a Catalunya, 1979-1991. Algunes consideracions", *Revista Econòmica de Catalunya*, Barcelona, núm. 25, I, 1994.
- PUJADAS, R.; SOLÉS, S., *L'economia de la Segarra. Especialització agrícola i desenvolupament ramader*. Barcelona, 1980.
- PETITBÓ, A.; BOSCH, J., "El sector industrial", dins PARELLADA, M. (dir.), *Estructura econòmica de Catalunya*. Barcelona, 1990.
- RODRIGUEZ, A.; ALÓS-MONER, R. *Economía y territorio en Catalunya. Los Centros de gravedad de población, industria y renta*. Barcelona, 1978.
- "Segarra", *El País*, 22-III-1995.
- TELLO, E., *Cervera i la Segarra al segle XVIII. En els orígens d'una Catalunya pobra, 1700-1860*. Lleida, 1995.
- TRULLEN, J. "Características generales del modelo de crecimiento a partir del decenio 1960", dins PARELLADA, M. (dir.), *Estructura econòmica de Catalunya*. Barcelona, 1990.

